

УДК 35.075.2:274(=161.2):323.281+343.125”1965/1966”
DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(54\).2026.354856](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(54).2026.354856)

РОЛЬ КДБ В ОРГАНІЗАЦІЇ АРЕШТІВ І СЛІДЧИХ ДІЙ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ ПІД ЧАС ХВИЛІ РЕПРЕСІЙ 1965 – 1966 РР.

Богдан Паска¹

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри історії України і методики викладання історії
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна

E-mail: bohdan.paska@cnu.edu.ua

Scopus Author ID: 58690014200

Web of Science ResearcherID: AAR-6870-2020

<https://orcid.org/0000-0002-5452-5254>

У даній статті розглядається проблема участі Комітету державної безпеки (КДБ) в організації арештів і проведенні слідчих дій проти українських дисидентів під час хвилі репресій 1965 – 1966 рр. Дослідження присвячене актуальному на сьогодні питанню переосмислення механізмів функціонування радянської репресивної системи в умовах післясталінських десятиліть. Обґрунтовується ідея про те, що арешти 1965 – 1966 рр. не були спонтанною реакцією на прояви інакодумства, а становили результат цілеспрямованої оперативної розробки та стратегічного планування. Дискусійним продовжує залишатися питання про співвідношення ініціативи республіканських органів держбезпеки та директив союзного центру, що також знаходить відображення у статті. Дослідження присвячене комплексному аналізу організаційних, правових і пропагандистських аспектів діяльності КДБ у зазначений період. Метою статті є аналіз вивчення форм і методів реалізації репресивної кампанії, а також з'ясування механізмів координації оперативно-слідчих заходів. У статті розкриваються процеси підготовки та проведення масових обшуків, вилучення самвидавних матеріалів, кваліфікації обвинувачень за статтями кримінального законодавства УРСР. Особливу увагу приділено практикам морально-психологічного тиску, організації «профілактичних» заходів і публічних кампаній засудження, що супроводжували слідство. У статті узагальнено новий матеріал із досліджуваної теми, вводяться в науковий обіг окремі документи із розсекречених архівів КДБ, що розширюють уявлення про масштаби операції. Обґрунтовується думка про те, що саме в цей період було закладено модель подальших репресивних кампаній 1970-х рр. Автор приходить до висновку, що діяльність КДБ у 1965 – 1966 рр. поєднувала оперативні, судові та інформаційно-пропагандистські інструменти впливу на український дисидентський рух. У статті розглядаються ключові етапи розгортання кампанії та узагальнюється практичний досвід функціонування спецслужби в умовах ідеологічного протистояння. Стаття підводить деякі підсумки вивчення ролі КДБ у системі радянських політичних репресій та окреслює перспективи подальших досліджень. Такий погляд буде цікавий фахівцям у галузі історії України другої половини ХХ ст., історії спецслужб та дослідникам дисидентського руху.

Ключові слова: Комітет державної безпеки (КДБ), український дисидентський рух, шістдесятники, радянський режим, політичні репресії, слідство.

Постановка проблеми. Хвиля арештів 1965 – 1966 рр. стала першим масштабним ударом радянської влади по українському дисидентському середовищу після періоду «відлиги» та засвідчила перехід від переважно профілактичних заходів до відкритих репресивних дій. У центрі цих подій перебував Комітет державної безпеки (КДБ), який здійснював оперативну розробку, координував затримання, провадив слідство та формував доказову базу для судових процесів. Водночас у науковій літературі роль КДБ часто окреслюється загально – як інструмента партійно-державної політики – без належної конкретизації його функціональних механізмів, внутрішньої логіки дій та взаємодії з партійними органами й прокуратурою. Це зумовлює необхідність спеціального дослідження інституційної ролі КДБ у розгортанні арештів і слідчих дій проти українських дисидентів у 1965 – 1966 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хвиля арештів 1965 – 1966 рр. знайшла своє відображення на сторінках узагальнюючих монографій з історії

українського дисидентського руху авторства Георгія Касьянова [Касьянов, 2019, с. 62–81], Анатолія Русначенка [Русначенко, 1998, с. 165–166], Юрія Данилюка й Олега Бажана [Данилюк, Бажан, 2000, с. 187–189], Бориса Захарова [Захаров, 2003, с. 95–99]. Найбільш всебічною спробою систематизації наявного фактологічного матеріалу й концептуального осмислення репресій цього періоду є стаття Ярослава Секо [Секо, 2015]. Регіональний аспект переслідувань українських дисидентів 1965 – 1966 рр. простежив Богдан Паска у своїх розвідках, присвячених судовому процесу в Луцьку [Паска, 2016] та арештам на території Івано-Франківщини [Paska, 2021]. Проте наявні напрацювання науковців, як правило, спираються на джерела партійного походження, праці, мемуари й спогади дисидентів, майже не залучаючи розсекречені архіви КДБ.

Джерельну базу дослідження складають матеріали доповідних записок, спеціальних та інформаційних повідомлень керівництва КДБ при Раді Міністрів (РМ) Української Радянської Соціалістичної Республіки

¹ © Паска Б.

(УРСР) із Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), які містять відомості про репресивну діяльність спецслужби різного характеру – від власне ведення слідства й підготовки судових розправ до здійснення т. зв. «профілактичних заходів» із пропагандистською метою. Наукова новизна статті визначається з'ясуванням місця й функцій КДБ у механізмах репресивного впливу радянської влади на шістдесятницьке середовище в середині 1960-х рр., а також уведенням до наукового обігу раніше маловідомих архівних матеріалів спецслужби.

Метою статті є комплексне з'ясування ролі КДБ у організації арештів і проведенні слідчих дій проти українських дисидентів під час хвилі репресій 1965–1966 рр., а також визначення механізмів реалізації цієї репресивної кампанії. До завдань дослідження відносимо аналіз передумов та загальної ролі КДБ у розгортанні арештів; характеристику масштабів і перебігу оперативно-слідчих заходів (обшуки, вилучення, кваліфікацію обвинувачень); вивчення застосування морально-психологічного тиску та практики «профілактичних» заходів; з'ясування пропагандистського супроводу переслідувань.

Виклад основного матеріалу. Вагомими факторами, які вплинули на перехід КДБ до судових репресій, стало значне зростання мережі самвидаву в Україні у 1964–1965 рр. в порівнянні з попереднім періодом, поширення чималої кількості літератури, виданої за кордоном політичними організаціями української еміграції, а також передача окремих самвидавних матеріалів для публікації за кордоном. Зокрема, саме в 1964 р. у самвидаві з'явилися й набули широкого поширення анонімні статті Євгена Сверстюка «З приводу процесу над Погружальським», Євгенії Кузнецової «Уроки історії», «Націоналіст?», «Мої роздуми», Святослава Караванського «Клопотання прокуророві УРСР про серйозні помилки і проголошення русифікації міністром вищої та середньої освіти УРСР Ю. М. Даденковим», «Про одну політичну помилку», а в 1965 р. – памфлет Євгена Пронюка «Стан і завдання українського визвольного руху» [Обертас, 2010, с. 99–109]. Протягом першого півріччя 1965 р. у середовищі українських шістдесятників фіксується розповсюдження виданих еміграційним видавництвом «Пролог» збірки документів «Вивід прав України. Документи і матеріали до історії української політичної думки», праці Івана Кошелівця «Сучасна література в УРСР» та ін. [Паска, 2018, с. 51–52].

На думку КДБ, такі прояви свідчили про посилення співпраці антирадянського спрямування між українськими дисидентами й діаспорними структурами. У пізнішій довідці керівництво КДБ звітувало про те, що «дехто намагався налагодити зв'язки із зарубіжними націоналістичними центрами, передавати наклепницьку інформацію для публікації в зарубіжній пресі через громадян, які приїжджали в республіку». Під час обґрунтування необхідності хвилі активних репресій керівництво КДБ всіяло наполягало саме на нібито тісних зв'язках середовища українських інакодумців із емігрантськими організаціями. Також керівництво спецслужби було

стурбоване «зростанням кола осіб, які мали спілкування з вороже налаштованими елементами або їх контактами» (під «вороже налаштованими елементами» тут малися на увазі прихильники національного руху, які боролися проти політики русифікації, за українську мову і культуру) [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 2]. Непокоїло КДБ також поступове збільшення протягом першої половини 1960-х рр. кількості молоді й службовців серед учасників національного руху: у 1959 р. їх було 22 %, 1962 р. – 47 %, 1964 р. – 59 %, а в 1965 р. – аж 75 %. Керівництво спецслужби звертало увагу на те, що «якщо кількість відомих органам держбезпеки осіб, які допускають антирадянські дії, невелика, то коло осіб, які погоджуються з ними на ґрунті незгоди із окремими аспектами національної політики, порівняно широке» [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 948, арк. 184–185].

Зрештою, наприкінці серпня – на початку вересня 1965 р. з ініціативи КДБ було проведено масштабну репресивну акцію проти українського шістдесятницького середовища, яка фігурує в історіографії як перша хвиля арештів. Каральні органи затримали 34 особи, із яких під варту взяли 24 особи в Києві, Львові, Івано-Франківській, Тернопільській і Волинській областях; усі вони тою чи іншою мірою були причетні в першу чергу до мережі поширення самвидавної літератури. Станом на 31 серпня заарештували 10 осіб: Євгенію Кузнецову (Київ), Івана Геля, Михайла Косіва, Богдана Гориня, Михайла Гориня, Ярославу Менкуш, Мирославу Зваричевську, Степана Бутурина, Михайла Осадчого (Львів) [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 952, арк. 212], Михайла Озерного (Івано-Франківськ); затримали 13 осіб: Ярослава Геврича, Олександра Мартиненка, Івана Русина, Миколу Гриня, Ольгу Борбот, Володимира Переденка (Київ), Теодозія Старака (Львів), Василя Турецького, Опанаса Заливаху, Володимира Іванишина (Івано-Франківськ), Ігоря Герету, Олега Герету, Методія Чубатого (Тернопіль). У ході скоординованої серії обшуків працівники КДБ вилучили кілька сотень одиниць матеріалів самвидавної літератури, а також документів чи книг діаспорного походження. 31 серпня до ЦК КПУ було скеровано цілий архів українського самвидаву, серед яких статті «Про сучасне і майбутнє України (неповні тези для обговорення)», «Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства», «Сучасний імперіалізм», «Зауваження», «Мета статті не та...», «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство», «Література і псевдолітература на Україні», «Радянізація «Павла Тичини»», «Відповідь матері В. Симоненка – Щербань Г. Ф.», «Забувайте українську мову», «Відкриття Києва», «З приводу процесу над Погружальським», «Українська освіта в шовіністичному зашморзі», «Лист до письменниці Ірини Вільде та її земляків, які не бояться правди», «Мої роздуми», «Націоналісти?», «Уроки історії» та ін. (усього 21 позиція на 127 аркушах) [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 12–14]. Основним лейтмотивом цих праць було викриття різних проявів національного гніту українського народу в умовах радянського панування [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 948, арк. 190].

До 3 вересня арешту було піддано О. Мартиненка, М. Гриня, І. Русина, Я. Геврича (Київ), О. Заливаху та Валентина Мороза (Івано-Франківськ), І. Герету і М. Чубатого (Тернопіль), Д. Іващенко (Луцьк) [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 173–174; Паска, 2016, с. 55–56]. Четвертого вересня взяті під варту Іван Світличний (Київ) [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 264] і Михайло Масютко (Львів) [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 946, арк. 282]. За ґратами опинилися також киянин Петро Моргун та житель Івано-Франківщини Володимир Іванишин [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 952, арк. 156]. Дещо пізніше, 17 вересня, у Львові працівники КДБ заарештували Ганну Садовську, яку, зважаючи на часті робочі виїзди до Польщі і Чехословаччини, вважали зв'язковою між дисидентським середовищем в УРСР і «закордонними націоналістичними центрами» [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 945, арк. 2–3]. Короткі довідки на всіх взятих під варту дисидентів керівництво КДБ скерувало до Центрального комітету (ЦК) Комуністичної партії України (КПУ) [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 176–200]. Реакція українського партійного керівництва на доповідні записки КДБ із приводу арештів була досить млявою і невизрадною. Це може свідчити про те, що репресивна хвиля 1965 р. значною мірою все-таки скеровувалася з Москви від нового неосталіністського загальносоюзного керівництва. Зокрема, перший секретар ЦК КПУ Петро Шелест повністю ознайомився із розлогою доповідною запискою про початок арештів і вилучені матеріали самвидаву від 31 серпня 1965 р. тільки у січні наступного року [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 1]. Хоча чергове повідомлення від КДБ від 4 вересня лідер української компартії переглянув того ж таки дня, якихось особливих приміток, вказівок чи резолюцій на документі не виявлено [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 173].

У перші тижні після арештів каральні органи ретельно стежили за всіма проявами суспільного незадоволення репресіями. Працівники КДБ задокументували акцію протесту 4 вересня 1965 р. за участі Івана Дзюби, В'ячеслава Чорновола і Василя Стуса в кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму «*Тіні забутих предків*». Спеціальне повідомлення про цю подію лягло на стіл П. Шелеста вже за два дні, 6 вересня [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 253–254]. Більше як місяць знадобилося оперативникам для того, щоб установити прізвище особи кіноглядача, який по завершенню сеансу вигукнув «*Де ж правда? Чому не дають говорити правду? Це неподобство!*»; тільки 20 жовтня один зі співробітників 6 відділу 2 Управління КДБ при РМ УРСР з'ясував, що ним був поет В. Стус [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 255]. У подальшому всіх 3-х активних учасників акції було позбавлено місця роботи або навчання.

У перші тижні вересня в КДБ надійшли дані, що серед студентів Київського державного університету поширюється лист до влади із вимогою роз'яснити причини здійснених арештів [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 280–281]. 10 вересня керівництво спецслужби повідомляло ЦК КПУ про підготовку окремими представниками творчої інтелігенції Києва листа протесту проти репресивної хвилі [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 282]. У жовтні працівники КДБ

зафіксували та надіслали вищому партійному керівництву тексти двох протестних заяв проти здійснених арештів і на підтримку ув'язнених – датоване 27 вересня клопотання «До керівників комуністичних партій світу» авторства одеського дисидента Святослава Караванського [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 945, арк. 134–139] і заяву до Президії ЦК КПРС киянки Валентини Драбатої від 28 вересня [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 945, арк. 143–145]. У відповідь 13 листопада 1965 р. С. Караванського за поданням Генерального прокурора СРСР без суду і слідства було відправлено досиджувати 8 років і 7 місяців колоній суворого режиму із попереднього терміну [Секо, 2015, с. 63] (раніше дисидент уже був жертвою репресій за участь в оунівському підпіллі та контакти з румунською розвідкою).

Задля попередження можливих акцій на підтримку ув'язнених та їх дискредитації очільники спецслужби пропонували опублікувати в газетах повідомлення про ймовірний зв'язок шістдесятників з іноземцями, що займалися «підривною діяльністю» на території СРСР. У проєкті тексту відповідної статті було наступне формулювання: «*Деякі із цих іноземців у свою діяльність втягували окремих громадян республіки. Вжито заходів для припинення згаданої підривної діяльності і попередження завдання шкоди інтересам Радянської держави*» [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 944, арк. 277–278]. Захисників української мови та культури в КДБ намагалися подати громадськості як мало не шпигунів, що передавали за кордон небезпечну інформацію. Згодом цей наратив успішно використовувався для обґрунтування в очах радянського суспільства другої хвилі арештів – генерального погрому 1972 – 1973 рр. (т. зв. справи Добоша).

Керівництво КДБ в перші місяці після арештів було стурбоване тим, що окремі представники дисидентського середовища відвідували польське і чехословацьке консульства в Києві, намагаючись повідомити представників відповідних країн соціалістичного табору про репресивну хвилю й отримати можливу підтримку чи посилити міжнародний резонанс. Відповідну бесіду з консулом Чехословаччини мав С. Караванський, який залишив йому своє клопотання «До керівників комуністичних партій світу», присвячене в т. ч. викривленням національної політики радянського уряду в Україні. Письменник Борис Антоненко-Давидович після арешту С. Караванського рекомендував його дружині Ніні Строкатій також відвідати чехословацьке консульство. Аспірант Київського державного університету Михайло Мушинка, представник української діаспори у Чехословаччині, заявляв серед дисидентів про отримане ним доручення від консула своєї країни роздобути більш детальну інформацію про арешти. КДБ вживав заходів для попередження спроб українських дисидентів налагодити комунікацію із консульствами інших держав. Закордонним дипломатам представники радянської влади надавали дезінформацію, що репресії нібито «здійснюються щодо колишніх амністованих фашистів» [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 945, арк. 344–345].

Паралельно працівники КДБ займалися веденням

слідства у кримінальних справах на заарештованих осіб. Усім без виключення дисидентам висувалися обвинувачення за ст. 62, ч. I КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда»), а проти 7-ми із них – М. і Б. Горинів, І. Геля, М. Масютка, М. Озерного, В. Мороза та Д. Іващенко – також за ст. 64 КК УРСР («організаційна діяльність, спрямована до вчинення особливо небезпечних державних злочинів»). Ув'язненим представникам інтелігенції інкримінувалося в першу чергу зберігання, розмноження і поширення «націоналістичної» літератури, «ідейно шкідливих» документів, а також розмови «антирадянського» характеру із друзями й знайомими. У ході обшуків у помешканнях заарештованих та їх знайомих було вилучено досить значні масиви нелегальної літератури (усього – понад 900 примірників), а також 13 друкарських машинок, на яких вона розмножувалася. Літературу умовно можна поділити на три групи: діаспорні видання, опубліковані за кордоном; документи українського самвидаву; матеріали оунівського та дорадянського походження.

У ході слідства було встановлено конкретні факти виготовлення та розповсюдження нелегальної літератури заарештованими дисидентами. Найбільш «небезпечною» в очах КДБ була література, видана українськими діаспорними організаціями за кордоном і нелегально переправлена на територію УРСР. Проаналізувавши тексти всіх судових вироків, пізніше винесених представникам інтелігенції за матеріалами слідства в ході першої хвили арештів, вдалося виявити 41 позицію згадуваних у них самвидавних матеріалів, 37 позицій літератури закордонного походження, і тільки 10 позицій оунівських документів і літератури дорадянського видання (часто це одні й ті самі документи).

Окрім випадків поширення літератури слідчим вдалося з'ясувати окремі факти усної «антирадянської пропаганди» з боку заарештованих дисидентів. Зокрема, було встановлено, що історик В. Мороз озвучував думки щодо відокремлення України від СРСР за підтримки західних держав, схвалював діяльність оунівського підпілля [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 952, арк. 163]. Педагога М. Озерного звинувачували в тому, що він у ході приватної розмови виступав за створення самостійної України, декламував «Марш українських націоналістів», а також під час роботи в школі продиктував учням 11 класу двадцять правил, взявши їх із пізніше вилучених під час обшуку «44 правил життя» українських націоналістів [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 952, арк. 182–184]. Художник О. Заливаха, відповідно до матеріалів слідства, зберігав магнітофонні бобіни з віршами та піснями націоналістичного змісту, намалював на подарунковій фанерній табличці тризуб, під час розмов із колегами позитивно оцінював діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) і Української повстанської армії (УПА) [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 952, арк. 178]. Киянину М. Гриню інкримінували зберігання листівки з інструкцією щодо виготовлення самвидавної літератури [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 952, арк. 198].

Основним завданням слідчих КДБ було домогтися особистого зізнання заарештованих дисидентів у

веденні «антирадянської діяльності». Для цього використовувалися різноманітні методи морального тиску. Протягом кількох місяців тривали затяжні й майже щоденні допити. Зокрема, В. Мороза було допитано 17 разів, а М. Озерного – аж 46 разів. Слідчі спеціально робили допити якомога більш тривалими в часі для виснаження заарештованих. М. Озерний, відповідаючи на уточнююче запитання судді на своєму процесі заявив наступне: «...я був на допиті 6 годин 46 хвилин. Мої покази тут правдиві. Я це казав і слідчому. Він мене так стомив, що я сказав: “Пишіть, як хочете”. Підписав» [Чорновіл, 2003, с. 264; Paska, 2021, р. 73]. Свідка у справі М. Озерного викладачку Київського державного університету Антоніну Матвієнко піддавали допитам протягом 4-х днів з 9:00 до 19:00 год. Капітан КДБ, на прізвище Рудий, який вів допити, задля посилення морального терору щодо А. Матвієнко, вживав нецензурні слова, погрожував викладачку звалтуванням. Задля додаткового тиску на М. Озерного до Івано-Франківська приїжджав голова КДБ при РМ УРСР Віталій Нікітченко, який 30 листопада 1965 р. мав зустріч з ув'язненим [Paska, 2021, р. 73].

Абсолютна більшість невідготовлених до відкритого протистояння із владою дисидентів змушені були в ході допитів визнати власну «провину», окремі з них детально розповідали працівникам КДБ про свою громадську активність і поширення самвидаву. Винятком можна вважати М. Масютка, який уже мав досвід протистояння із радянським режимом, адже піддавався репресіям ще в сталінські часи. Як свідчить довідка КДБ по його справі від 17 лютого 1966 р., в'язень винним себе не визнав, намагався виправдовувати власні дії та стверджував, що вилучена в нього література не є антирадянською. Під час допитів він сміливо заявляв, що «...існуючий на Україні уряд, на мою думку, не здійснює незалежної внутрішньої і зовнішньої політики, а також, на мій погляд, не розпоряджається повністю економікою своєї республіки. А оскільки Український уряд, на мою думку, знаходиться в залежності від загальносоюзного уряду, то я вважаю, що український народ не може бути повністю вільним» [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 946, арк. 282–284].

Після завершення слідства з оперативних та інших міркувань у КДБ було вирішено звільнити з-під варті шість раніше заарештованих дисидентів – П. Моргуна, І. Світличного (Київ). В. Іванишина (Івано-Франківськ), Г. Садовську, С. Бутурину, М. Косіва (Львів). Щодо них було проведено профілактичні заходи, окремі з яких оцінювалися спецслужбою як досить успішні. Зокрема, педагог В. Іванишин після значних зусиль працівників КДБ щодо його «ідеологічного роззброєння», за матеріалами доповідних записок, «правдиво розповів про свою ворожу діяльність і засудив її» [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 946, арк. 249]. Учителя вирішили не притягувати до кримінальної відповідальності, а натомість провести показову профілактику за участю громадськості. 28 січня 1966 р. у його рідному с. Дуба владою було підготовлено та проведено загальні збори жителів села для публічного шельмування ув'язненого дисидента.

У справі Г. Садовської поряд із веденням слідства працівники КДБ здійснювали активну роботу у справі «ідейного роззброєння» арештантки. У результаті, не витримавши тиску, дисидентка змушена була «правдиво розповісти про свою ворожу діяльність» та звернулася із письмовою заявою в КДБ і до колективу будівничого сектору Львівського проектного відділу інституту Центросоюзу, де вона працювала до затримання. Каральні органи організували профілактичні заходи за участі Г. Садовської. Зокрема, за погодженням зі Львівським обкомом КПУ 15 лютого 1966 р. було проведено збори її трудового колективу. На них зачитано заяву підслідної, з інформацією по суті справи виступив слідчий КДБ. Сама Г. Садовська під час виступу «правдиво розповіла про свою антирадянську діяльність», просила присутніх повірити в щирість її розкаяння і взяти на поруки колективу. Також на зборах виступило 7 співробітників відділу, які засудили діяльність дисидентки [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 946, арк. 326–328]. У підсумку збори ухвалили рішення: «Осудити Садовську за скоєний нею злочин, за який вона заслуговує бути притягнена до суворої кримінальної відповідальності, але враховуючи, що Садовська... чистосердечно визнала свою вину, усвідомила свій злочин, засуджує його і обіцяє в своєму житті не допускати подібних вчинків і чесним трудом виправдати довір'я колективу – просити слідчі органи Комітету державної безпеки передати Садовську Ганну Вікторівну на поруки нашого колективу на перевиховання». 17 лютого її було звільнено з ув'язнення, надалі з боку КДБ вживалися заходи щодо вивчення її поведінки [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 946, арк. 329–330].

У справі І. Світличного керівництво КДБ, «виходячи із оперативних міркувань», наприкінці березня 1966 р. запропонувало не передавати ув'язненого під суд, а звільнити з-під варти. Очевидно, за задумом спецслужби, вихід літературного критика на волю в той час, коли більшість інших заарештованих піддавалися судовим репресіям, мав значною мірою скомпрометувати його серед дисидентів, а також за кордоном. Надалі матеріали щодо громадської активності дисидента, які були зафіксовані в процесі слідства, мали використовуватися для широкої профілактики всього середовища інакодумців-шістдесятників. До органів державної безпеки планувалося запросити керівників і секретарів парторганізацій тих установ, де працював І. Світличний, а також особи з-поміж його близького оточення, які фігурували в матеріалах справи для ознайомлення із позицією слідства [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 946, арк. 429–430]. Перебуваючи під значним тиском зі сторони працівників КДБ, І. Світличний визнав свою роль у поширенні самвидавної літератури, «засудив здійснені ним злочини» та написав власноручну покайну заяву. Зрештою, 30 квітня 1966 р. кримінальну справу було припинено, а її фігурант опинився на волі. Серед літераторів звільнення І. Світличного сприймалося «ударом по

тих, хто намагався підняти його на щит як мученика, як прапор». Більшість письменників схвалювали цей крок КДБ як спрямований на компрометацію дисидента в середовищі українських еміграційних структур [ГДА СБУ, ф. 16, спр. 947, арк. 122–125].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що перехід до хвилі арештів 1965 – 1966 рр. був результатом цілеспрямованої ініціативи КДБ, обгрунтованої тезою про «зв'язки» дисидентів із зарубіжними націоналістичними центрами та реакцією на стрімке зростання мережі самвидаву. Саме спецслужба виступила організатором скоординованої операції щодо затримання кількох десятків дисидентів наприкінці серпня – на початку вересня 1965 р., що охопила кілька регіонів УРСР і супроводжувалася масовими обшуками та вилученням понад 900 примірників нелегальної літератури та 13 друкарських машинок. Зміст інкримінованих матеріалів – 41 позиція самвидаву, 37 закордонних видань і лише 10 оунівських документів – свідчить про свідоме акцентування слідством зв'язків із діаспорою як доказу особливої небезпечності обвинувачених. Кваліфікація дій за ст. 62 КК УРСР, а для частини фігурантів – і за ст. 64, демонструє прагнення КДБ надати справам характеру боротьби з організованою «антирадянською діяльністю». Водночас порівняно млява реакція республіканського партійного керівництва дає підстави припускати вагому роль союзного центру в санкціонуванні кампанії.

Слідчі дії КДБ характеризувалися системним застосуванням морально-психологічного тиску, який включав багаторазові й тривалі допити, залякування свідків, особисте втручання голови республіканського КДБ у «проблемні» справи. Основною метою було домогтися зізнань і публічного каєття, що підтверджується прикладами звільнення окремих заарештованих із подальшою організацією показових пропагандистських зібрань (В. Іванишин, Г. Садовська). Тактика вибіркового непередання справ до суду, як у випадку І. Світличного, використовувалася для внутрішньої дискредитації дисидентів і розколу середовища. Паралельно КДБ здійснював інформаційно-пропагандистський супровід репресій, готуючи наратив про «підривну діяльність іноземців» і надаючи дезінформацію дипломатичним представництвам. Таким чином, у 1965 – 1966 рр. КДБ виступив як ключовий слідчий орган, стратег і координатор комплексної репресивної операції, що поєднала оперативні, судові, профілактичні й пропагандистські механізми впливу на український дисидентський рух.

Перспективними напрямками подальших досліджень є ретельний аналіз усіх архівно-кримінальних справ дисидентів, заарештованих у ході хвилі репресій 1965 – 1966 рр., простеження особливостей і специфіки слідчих дій у їх рамках, комплексне вивчення судових процесів над політв'язнями, аналіз результатів і наслідків спецоперації КДБ для українського руху спротиву радянському режиму.

Список використаних джерел

- Paska, B., 2021. Arrests of Ukrainian Intellectuals in 1965 in Ivano-Frankivsk Region. *The scientific, cultural and educational local history journal "Halychyna"*, № 34, p. 68–76. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.34.68-76>.
- Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 16, спр. 944, на 362 арк.
ГДА СБУ, ф. 16, спр. 945, на 348 арк.
ГДА СБУ, ф. 16, спр. 946, на 476 арк.
ГДА СБУ, ф. 16, спр. 947, на 355 арк.
ГДА СБУ, ф. 16, спр. 948, на 408 арк.
ГДА СБУ, ф. 16, спр. 952, на 409 арк.
- Данилюк, Ю., Бажан, О., 2000. *Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX століття)*, Київ: Рідний край, 616 с.
- Захаров, Б., 2003. *Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956 – 1987)*, Харків: Фоліо, 144 с.
- Касьянов, Г., 2019. *Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 – 1980-х років*, Київ: Кліо, 248 с.
- Обертас, О., 2010. *Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і – початок 1970-х років)*, Київ: Смолоскип, 300 с.
- Паска, Б., 2016. Луцький судовий процес над Валентином Морозом та Дмитром Івашенком у 1965 – 1966 роках, *Гілея: науковий вісник*, вип. 104 (1), с. 54–59.
- Паска, Б., 2018. *Валентин Мороз: прапор українського дисидентства*, Івано-Франківськ: Фоліант, 366 с.
- Русначенко, А., 1998. *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років*, Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 720 с.
- Секо, Я., 2015. Арешти 1965 р. в УРСР як засіб боротьби комуністичної партії з інакодумством, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, т. 4, № 2, с. 57–66.
- Чорновіл, В., 2003. *Твори: У 10 т. Т. 2. «Правосуддя чи рецидиви терору?»*. «Лихо з розуму». *Матеріали та документи 1966 – 1969 рр.*, Київ: Смолоскип, 906 с.

References

- Chornovil, V., 2003. *Tvory: U 10 t. T. 2. «Pravosuddia chy retsydyvyu teroru?»*. «Lykho z rozumu». *Materialy ta dokumenty 1966 – 1969 rr.* [Works: In 10 volumes. Vol. 2. "Justice or Relapses of Terror?". "Woe from Wit". Materials and Documents 1966 – 1969], Kyiv: Smoloskyp, 906 s. (in Ukrainian).
- Danyliuk, Yu., Bazhan, O., 2000. *Opozytsiia v Ukraini (druha polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX stolittia)* [Opposition in Ukraine (second half of the 1950s – 1980s)], Kyiv: Ridnyi kraj, 616 s. (in Ukrainian).
- Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (HDA SBU), f. 16, spr. 944, na 362 ark. (in Russian).
HDA SBU, f. 16, spr. 945, na 348 ark. (in Russian).
HDA SBU, f. 16, spr. 946, na 476 ark. (in Russian).
HDA SBU, f. 16, spr. 947, na 355 ark. (in Russian).
HDA SBU, f. 16, spr. 948, na 408 ark. (in Russian).
HDA SBU, f. 16, spr. 952, na 409 ark. (in Russian).
- Kasianov, H., 2019. *Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960 – 1980-kh rokiv* [Dissenters: Ukrainian intelligentsia in the resistance movement of the 1960s–1980s], Kyiv: Klio, 248 s. (in Ukrainian).
- Obertas, O., 2010. *Ukrainskyi samvydav: literaturna krytyka ta publitsystyka (1960-i – pochatok 1970-kh rokiv)* [Ukrainian samizdat: literary criticism and journalism (1960s – early 1970s)], Kyiv: Smoloskyp, 300 s. (in Ukrainian).
- Paska, B., 2016. Lutskyi sudovyi protses nad Valentynom Morozom ta Dmytrom Ivashchenkom u 1965 – 1966 rokakh [Lutsk trial of Valentyn Moroz and Dmytro Ivashchenko in 1965 – 1966], *Hileia: naukovyi visnyk* [Gilea: scientific bulletin], vyp. 104 (1), s. 54–59. (in Ukrainian).
- Paska, B., 2018. *Valentyn Moroz: prapor ukrainskoho dysydentstva* [Valentyn Moroz: the flag of Ukrainian dissidence], Ivano-Frankivsk: Foliant, 366 s. (in Ukrainian).
- Paska, B., 2021. Arrests of Ukrainian Intellectuals in 1965 in Ivano-Frankivsk Region. *The scientific, cultural and educational local history journal "Halychyna"*, № 34, p. 68–76. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.34.68-76>. (in Ukrainian).
- Rusnachenko, A., 1998. *Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh – pochatok 1990-kh rokiv* [National liberation movement in Ukraine: mid-1950s – early 1990s], Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 720 s. (in Ukrainian).
- Seko, Ya., 2015. Areshty 1965 r. v URSR yak zasib borotby komunistychnoi partii z inakodumstvom [Arrests in 1965 in the Ukrainian SSR as a means of the Communist Party's struggle against dissent]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia* [Scientific notes of the Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. Series: History], t. 4, № 2, s. 57–66. (in Ukrainian).
- Zakharov, B., 2003. *Narys istorii dysyidentskoho rukhu v Ukraini (1956 – 1987)* [A brief history of the dissident movement in Ukraine (1956 – 1987)], Kharkiv: Folio, 144 s. (in Ukrainian).

Bohdan Paska

Candidate of Historical Sciences, Associate professor;
Associate professor at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

THE ROLE OF THE KGB IN ORGANIZING ARRESTS AND INVESTIGATIVE ACTIONS AGAINST UKRAINIAN DISSIDENTS DURING THE WAVE OF REPRESSIONS OF 1965 – 1966

This article examines the problem of the role of the State Security Committee (KGB) in organizing arrests and conducting investigative actions against Ukrainian dissidents during the wave of repressions of 1965 – 1966. The study is devoted to the currently relevant problem of rethinking the mechanisms of functioning of the Soviet repressive system

in the post-Stalin decades. The idea is substantiated that the arrests of 1965 – 1966 were not a spontaneous reaction to manifestations of dissent, but were the result of purposeful operational development and strategic planning. The question of the correlation of the initiative of the republican state security bodies and the directives of the union center continues to be debatable, which is also reflected in the article. The study is devoted to a comprehensive analysis of the organizational, legal and propaganda aspects of the KGB's activities during the specified period. The purpose of the article is to analyze the study of the forms and methods of implementing the repressive campaign, as well as to clarify the mechanisms for coordinating operational and investigative measures. The article reveals the processes of preparing and conducting mass searches, seizing self-published materials, and qualifying charges under articles of the criminal legislation of the Ukrainian SSR. Particular attention is paid to the practices of moral and psychological pressure, the organization of “preventive” measures, and public condemnation campaigns that accompanied the investigation. The article summarizes new material on the topic under study, introduces into scientific circulation individual documents from the declassified KGB archives that expand the understanding of the scale of the operation. The idea is substantiated that it was during this period that the model for subsequent repressive campaigns of the 1970s was laid. The author concludes that the activities of the KGB in 1965 – 1966 combined operational, judicial, and information and propaganda tools of influence on the Ukrainian dissident movement. The article examines the key stages of the campaign’s deployment and summarizes the practical experience of the special service’s functioning in conditions of ideological confrontation. The article summarizes some of the results of studying the role of the KGB in the system of Soviet political repressions and outlines the prospects for further research. This view will be of interest to specialists in the field of the history of Ukraine in the second half of the 20th century, the history of special services, and researchers of the dissident movement.

Keywords: *Committee for State Security (KGB), Ukrainian dissident movement, sixties, Soviet regime, political repressions, investigation.*

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що не має конфлікту інтересів щодо даного дослідження, включаючи фінансовий, особистий, авторський або будь-який інший, який міг би вплинути на дослідження, а також на результати, представлені в даній статті.

Фінансування

Дослідження було проведено без фінансової підтримки.

Доступність даних

Усі дані доступні в цифровій або графічній формі в основному тексті рукопису.

Використання штучного інтелекту

Автор підтверджує, що при створенні даної роботи він не використовував технології штучного інтелекту.

Статус статті:

Отримано: 20.02.2026   Прийнято: 19.03.2026   Опубліковано: 15.04.2026

Creative Commons Attribution NonCommercial ShareAlike License (CC BY-NC-SA 4.0)

ISSN 2523-4498 (Print)   ISSN 2786-6513 (Online)